

21. Erdély a 17. században: vallási, etnikai kép, művelődés, államszervezet

Gárdonyi Réka 2021A

Társadalmi és etnikai helyzet

- A 17. század elején kb. 1 millióan lakták Erdélyt: mások mellett 400 ezer magyar, 330 ezer román, 170 ezer székely, 100 ezer szász
- **A fejedelem:** Erdélyben **fejedelmi abszolútizmus** érvényesült. A fejedelmet az erdélyi országgyűlés választotta. A fejedelmi központ: **Gyulafehérvár** (reneszánsz udvartartás). Ő az egyetlen igazi nagybirtokos, vagyonát a családi és kincstári birtokai együttes jövedelme adta. A kincstári birtokokat az erdélyi püspök lefoglalt birtokai jelentették
- Az **erdélyi három rendi nemzet** (1437, kápolnai unió óta): **magyarok, székelyek, szászok**
- **Magyarok:** nemesség: 300–400 (szétaprózott) birtokkal rendelkező család; gazdaságilag és politikailag is „gyengébbek”, mint a Magyar Királyságban / jobbágyok: a síkvidéken magyarok (akik a háború viszontagságai miatt szenvedtek)
- **Székelyek:** régi kiváltságaik szerint adómentesek katonáskodás fejében. A 17. században már nem számítottak hatékony haderőnek, mégis régi szabadságjogaikkal érvelve próbáltak mentesülni az adófizetés terhe alól. A jobbágysorba süllyedés ellen székely lázadások törtek ki
- **Szászok:** a 16–17. században is megőrizték kiváltságaikat: egy összegben, közösen adóztak; maguk választhatták meg tisztségviselőiket; a szász városok (Brassó, Beszterce, Segesvár) igen gazdagok voltak, a városok vezetői gazdag kereskedők, iparosok, a szász városokban működött a céhes ipar
- **Románok:** a 16. század végétől számuk jelentősen gyarapodott, ugyanis sokan vándoroltak be Havasalföldről (ami az Oszmán Birodalomhoz tartozott); leginkább hegyvidékeken éltek (emiatt a háborúk kevésbé csökkentették létszámukat), vándorló pásztorkodást folytattak, ezért csak egy bizonyos részük telepedett le, akik jobbágyként gazdálkodtak; nem rendelkeztek rendi kiváltságokkal

Vallási helyzet

- Az **etnikai és a vallási térkép jelentős része megfeleltethető egymásnak!**
- A reformáció először a szász városi polgárok körében terjedt el (evangélikusok), a magyarok körében a református hit vált a legjellemzőbbé (de sokan katolikusok maradtak), a székelyek katolikus / református / unitárius hiten voltak
- A románok ortodox = görög keleti hitűek maradtak (ez megtűrt vallásnak minősült). Később, 1700 táján a románok egy része a pápa hűségére tért, így jött létre a (román) görög katolikus felekezet
- Az unitárius felekezet Dávid Ferenc (János Zsigmond fejedelem lelkésze) nevéhez köthető (magyarok, székelyek)
- Erdélyt a 16. század végére **viszonylagos vallási türelem** jellemezte. (Ezt a hagyomány – tévesen – az 1568-i tordai országgyűléshez köti.) A valóságban az 1590-es évekre jött létre az országgyűlési törvények által elismert erdélyi **négy bevett vallás: a katolikus, a református, az evangélikus, valamint az unitárius**. Ez a korban Európa-szerte ritka (16–17. század: vallásháborúk időszaka)
- A reformáció fő kulturális hatásai: 1. protestáns iskolák ~ kollégiumok: Erdélyben pl. Kolozsvár, Nagyenyed (Erdélyen kívül pl. Sárospatak, Pápa); 2. könyvkiadás, bibliafordítások, nyomdák; 3. hitviták (disputa), hitvédelmi írások

Bethlen Gábor (1613–1629) belpolitikája

- Az Erdélyi Fejedelemség helyzete:
 - **az Oszmán Birodalom vazallusa** (évi adó, a rendek által választott fejedelmet a szultán athnaméja helyezi hivatalba)
 - viszonya a Magyar Királysághoz: **Bocskai István politikai végrendeletének** (1606) értelmében csak akkor egyesítendő a két állam, ha magyar király lesz – addig Erdély a Magyar Királyság rendjeinek támasza (harmincéves háború)
- Bethlent „törökbérenc”-nek nevezték, hiszen a törökök támogatásával került hatalomra (cserébe a törököknek adta Lippa várát), később is **törökbarát politikát folytatott**, ügyesen egyensúlyozott a török függőség és a politikai önállóság között
- Bethlen gazdaságpolitikája: megnövelte az **adókat**; **állami monopóliumot** vezetett be a higany, méz, viasz, marha, nemesfémek kereskedelmében és a pénzverésben; **bányászokat hívott Erdélybe**, illetve kézműveseket (pl. anabaptista habán fazekasokat) telepített le Erdély területein, ezzel növelte a bevételeket, **merkantilista jellegű gazdaságpolitikát** folytatott; Erdély elsősorban nyersanyagokkal kereskedett, a szász városok iparcikkeket exportáltak
- Jelentős bevételeire támaszkodva függetlenítette magát a rendektől és erős, központosított fejedelmi hatalmat hozott létre. Központi hivatalokat alapított, a fejedelmi tanács nélkül kormányzott, a rendi nemzeteknek nem volt érdemi beleszólásuk a politikájába
- Bethlen **kulturális mecénázása** kulturális virágkora eredményezett. Jelentős volt fejedelmi könyvtára; késő reneszánsz gyulafehérvári udvartartás; Gyulafehérváron protestáns főiskola hozott létre (1622 – később Nagyenyedre költözött); támogatta az arra méltó diákok – pl. Apáczai Csere János, a *Magyar enciklopédia* szerzője – külföldi tanulmányait protestáns német vagy németalföldi egyetemeken. Többek között ezek miatt is nevezték Bethlen uralkodását **Erdély virágkorának**. Később, a 17. század második felében ilyen módon tanult Amszterdamban Misztótfalusi Kis Miklós, a későbbi híres erdélyi nyomdász

Bethlen Gábor külpolitikája

- A törökkel való jó viszonyra törekedett – török támogatással került a trónra, jó török kapcsolatait a Habsburgok elleni fellépésre használta fel
- Bethlen 1619-ben becsatlakozott a harmincéves háborúba (1618–1648) **a cseh rendek szövetségese**ként a Magyar Királyság nemesei rendi jogainak és a protestáns vallásszabadság védelmében, **a Habsburg abszolútizáló és rekatolizáló törekvések visszaszorítására**. Célja Erdély nemzetközi elismertetése, valamint területi gyarapítása volt, elfoglalta Kassát és Pozsonyt; Magyarország fejedelmévé (Pozsony, 1620), majd szintén ebben az évben a magyar rendek királlyá választották (Besztercebánya), de nem koronáztatta meg magát, hiszen tisztában volt azzal, hogy a törökök nem egyeznének bele
- Békét kötött II. Ferdinánddal (**Nikolsburg**, 1621): lemondott a magyar fejedelmi és királyi címről, illetve kivonult Alsó-Magyarországról; megújították az 1606-ban kötött bécsi békét; megkapta a **Partium** = 7 vármegye (Szabolcs, Szatmár, Bereg, Borsod, Abaúj, Zemplén, Ugocsa) jövedelmeit és birtokadományozási jogát
- Magyarország három része között működtek a gazdasági kapcsolatok